

Klanje životinja i pregled mesa po zakonskim propisima od 1920.-1989. g. - (II. dio)

P. Džaja*, K. Severin, D. Agičić, M. Benić, J. Grbavac i Ž. Grabarević

Prema Osnovnom zakonu iz 1954. g. obveznom veterinarskom pregledu podvrgnuta je stoka: za klanje, meso, mesni proizvodi i sve živežne namirnice životinjskog podrijetla namijenjenog javnoj potrošnji. Pri klanju goveda, bivola, konja, magaraca, mazgi i mula bio je obavezan veterinarski pregled prije i poslije klanja, bez obzira na namjenu mesa, a u slučaju klanja iz nužde pregled poslije klanja bio je obavezan i kad je meso bilo namijenjeno za potrebe domaćinstva. Klanje izvan klaonice bilo je dopušteno samo u slučajevima klanja iz nužde, a klanje goveda, bivola i kopitara u mjestima gdje je bila klaonica moralo se vršiti u njoj i u slučajevima kad se meso rabilo za vlastitu potrošnju. Pregled stoke za klanje, pregled mesa, mesnih proizvoda i svih živežnih namirnica životinjskog podrijetla, kao i mlijeka i mliječnih proizvoda vršio je kotarski (gradski) veterinarski inspektor ili veterinar kojega je odredio narodni odbor kotara. U mjestima manjeg broja klanja ove preglede vršio je veterinarski pomoćnik osposobljen za to, a koga je imenovao kotarski odbor¹. Prema

republičkom zakonu isto tako klanje za javnu potrošnju bilo je dopušteno samo u klaonicama, u mjestima gdje ih nije bilo narodni odbor općine dužan ih je bio napraviti, a u manjim mjestima isti je mogao privrednim organizacijama dopustiti da naprave klaonicu².

Pravilnik o načinu veterinarske kontrole kod prijevoza stoke i mesa, i o načinu utovara, istovara i pretovara stoke i mesa. Objavljen je u Službenom listu FNRJ br.18 od 25. 4. 1956.

Savezni zakon o zdravstvenom nadzoru nad "živežnim namirnicama" iz 1956. g. pod "živežnim namirnicama" podrazumijeva sve što se upotrebljava za ljudsku hranu ili piće, u neprerađenom ili prerađenom stanju, kao i začine i sve druge dodatke koje se dodaju namirnicama radi konzerviranja, popravka izgleda, bojenja, ukusa i mirisa, obogaćivanja sastava ili postizanja kakvog drugog svojstva. Bilo je zabranjeno proizvoditi i stavljati u promet namirnice koje ne odgovaraju propisima o kvaliteti; namirnice koje su higijenski neispravne i krivotvorene kao i one koje nisu deklarirane ili su netočno deklarirane. Higijenski su neispravne namirnice škodljive za zdravlje ljudi i

1 Osnovni zakon o zaštiti stoke od stočnih zaraza. Službeni list FNRJ br. 26/1954. od 23.6.1954.

2 Zakon o zaštiti stoke od stočnih zaraza. Narodne novine NRH br. 36 od 5.8.1955.

Dr. sc. Petar DŽAJA*, dr. med. vet., redoviti profesor, (dopisni autor, e-mail: dzaja@vef.hr), dr. sc. Krešimir SEVERIN, dr. med. vet., izvanredni profesor, dr. sc. Željko GRABAREVIĆ, dr. med. vet., redoviti profesor, Veterinarski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Hrvatska; Damir AGIČIĆ, dr. med. vet., Uprava za veterinarstvo, Ministarstvo poljoprivrede Republike Hrvatske, Zagreb, Hrvatska; dr. sc. Marijan BENIĆ, dr. med. vet., Sanatio d.o.o., Hrvatska; dr. sc. Jozo GRBAVAC, dr. med. vet., docent, Agronomski i Prehrambeno-biotehnoški fakultet Sveučilišta u Mostaru, Bosna i Hercegovina

pokvarene. Škodljivim su se smatrale namirnice: zaražene patogenim klicama ili parazitima, a sadrže otrovne sastojke u štetnim količinama za zdravlje ljudi, koje su bile u dodiru sa zaraženim osobama, koje potječu od zaraženih životinja, ili potječu od oboljelih životinja, koje su nepravilno obojene i konzervirane i dr. Pokvarene namirnice bile su one čija su organoleptička svojstva promijenjena i kojima je istekao rok uporabe. Propisano je bilo bojenje, konzerviranje i obogaćivanje namirnica, otprema i promet, deklaracija namirnica, deklaracija, registracija i reklamacija proizvoda, osiguranje higijenske ispravnosti proizvoda pri proizvodnji i prometu. Zdravstveni nadzor vršila je služba za poslove sanitarne inspekcije, a u pogledu živežnih namirnica životinjskog podrijetla i služba nadležna za poslove veterinarske inspekcije. Ovaj pravilnik još regulira zdravstveni pregled i ispitivanje namirnica i sirovina, zdravstveni nadzor nad prostorijama i uređajima, zdravstveni nadzor nad zaposlenim osobljem.³

Pravilnikom o unutrašnjem uređenju izvoznih klaonica i drugih objekata iz 1956. g. propisani su i uvjeti za podizanje klaonica, uređenje klaonica i raspored zgrada. Nabrojane su prostorije za klaonice i uvjeti kojima su morale udovoljavati. Propisani su i uvjeti klaonice za bolesnu stoku. Propisano je unutrašnje uređenje te da najmanja količina vode po jednom komadu stoke mora iznositi: za krupnu stoku i svinje 500 litara, za ostalu sitnu stoku 200 litara, a za živinu 50 L. U navedenu količinu vode ubrojila se i voda za pranje klaonice, potrebna za kondenzatore. Propisan je kanalizacijski sustav. Dopremljena je stoka odmarala najmanje 12 h prije klanja. Svo osoblje moralo je imati zdravstvenu knjižicu izdanu od sanitarne službe. Propisana je

i veterinarsko sanitarna kontrola stoke za klanje, obradu i preradu mesa⁴.

Uredba iz 1956. g. o provedbi Osnovnog zakona regulirala je poslove od općeg interesa za Federaciju navodeći da propise o kvaliteti namirnica koje se mogu proizvesti i stavljati u promet, kao i uvjeti proizvodnje i prometa higijenski ispravnih namirnica koje je donosio Savezni zavod za narodno zdravlje. Namirnice koje su se smatrale pokvarenima zbog isteka roka uporabe označenog na deklaraciji mogle su se uporabiti kao sirovina za proizvodnju namirnica, ako se njihovim ispitivanjem utvrdi da kao sirovine nisu pokvarene i škodljive za zdravlje ljudi. Ovu preradu odobravala je služba nadležna za vršenje zdravstvenog nadzora. Ovom uredbom pobliže je pravno regulirano bojenje, konzerviranje i obogaćivanje sastava namirnica, oprema namirnica za promet, deklaracija, registracija i reklamacija namirnica te osiguranje higijenske ispravnosti namirnica pri proizvodnji, zdravstveni pregled i ispitivanje namirnica i sirovina, zdravstveni nadzor na prostorijama i uređajima kao i na zaposlenom osoblju. Zdravstveni nadzor nad proizvodnjom i prometom živežnih namirnica životinjskog podrijetla vršile su službe sanitarne inspekcije i službe veterinarske inspekcije. Službe veterinarske inspekcije vršile su nadzor u smislu kvalitete i higijenske ispravnosti namirnica, sirovina za proizvodnju i u pogledu zaštite stoke od stočnih zaraza koje se odnose na veterinarski pregled stoke za klanje i mesa stočnih proizvoda i sirovina itd⁵.

3 Osnovni zakon o zdravstvenom nadzoru nad živežnim namirnicama. Službeni list FNRJ br. 17 od 18.4.1956.

4 Pravilnik o unutrašnjem uređenju izvoznih klaonica i objekata za obradu, preradu jaja, mlijeka i riba, o načinu vršenja veterinarske kontrole u tim objektima i o organizaciji u njima. Sl. list 17/56 koji je izmijenjen i dopunjen u Sl. listu 44/61, 40/65.

5 Uredba o provedbi Osnovnog zakona o zdravstvenom nadzoru nad živežnim namirnicama. Službeni list FNRJ br. 31 od 25.7.1956.

Savezni se pravilnik iz 1956. g. odnosio na način kontrole kod prijevoza stoke i mesa, načina utovara, istovara i pretovara stoke i mesa uz napomenu da je pregled mesa namijenjenog javnoj potrošnji obavezan kod utovara, istovara i kod pretovara iz prijevoznog sredstva jedne vrste u prijevozno sredstvo druge vrste, na željezničkim stanicama, riječnim, pomorskim i zrakoplovnim pristaništima i na stanicama poduzeća cestovnog prometa. Meso namijenjeno javnoj potrošnji moglo se otpremiti sredstvima javnog prometa ako ga je pratila potvrda veterinarskog inspektora iz koje je bilo vidljivo da meso potječe od zdrave zaklane stoke u javnoj klaonici pregledane prije i poslije klanja i proglašeno valjanim za ljudsku prehranu pod uvjetom da je svježije i potpuno ohlađeno, ako je termički propisano označeno, ako je promet mesa po veterinarsko-sanitarnim propisima. Meso je bilo ohlađeno kad je temperatura njegove unutrašnjosti iznosila od -0,5 do 4 °C, nedovoljno smrznuto od -1 do -6 °C i smrznuto ispod -6 °C. Meso se nije smjelo dvaput smrznovati. Nepakirano meso moglo se otpremiti samo u zatvorenim i dobro očišćenim i dezinficiranim prijevoznim sredstvima koja nisu smjela imati neugodan miris, koja su morala imati dovoljan broj kuka za vješanje mesa, u koje se nije smjela propuštati nikakva tekućina i da je pod gladak, a lagan za čišćenje. Pakirano se meso moglo otpremiti kao dnevna pošiljka samo u ambalaži. Nepakirano meso koje se otpremalo sredstvima javnog prometa moralo je biti rasječeno najviše u 4 dijela, ako je od krupne stoke; raspolovljeno na polovicu, ako je od svinje, nerasječeno ili po dužini rastavljeno ako je od sitne stoke. Dijelovi mesa od sitne životinje morali su biti poredani jedan do drugoga.⁶

6 Pravilnik o načinu veterinarske kontrole kod prijevoza stoke i mesa, i o načinu utovara, istovara i pretovara stoke i mesa. Službeni list FNRJ br. 18 od 25.4.1956. Izmjene u br. Sl. lista 44/56, 40/65.

Iste godine spomenuti Pravilnik nadopunjen je u slučajevima otpreme mesa u inozemstvo. Navedeno je da se moraju poštivati posebni uvjeti i veterinarsko-sanitarne konvencije. Dodano je da se smrznuto meso moglo tovariti u prijevozna sredstva slaganjem po komadima, a unutarnja temperatura prijevoznih sredstava nije smjela biti viša od +6 °C. Iste godine propisuje se i kvaliteta stoke za klanje namijenjena izvozu, a misli se na goveda, svinje i ovce. Sva su goveda kategorizirana s obzirom na starost i to: telad za klanje od 2 do 6 mjeseci (prva klasa težine najmanje 80 kg i randman najmanje 65% od žive težine i druga klasa odbijena stara telad 6 mjeseci), junad za klanje od 6-24 mjeseca (mogla su biti I.A-klase, I. klase i II. klase) i odrasla goveda starija od 24 mjeseca (bikovi klase I. i II., volovi za klanje klase I.A., I. i II.), krave za klanje mogle su biti I. i II. klase. Svinje za klanje dijelile su se na mesnate (I. i II.) i masne svinje (I., II. i III.) klase. Janjci, šilježi i ovce dijelile su se u I. i II. klasu. U ovom Pravilniku osim težine opisana su i druga svojstva pojedinih životinjskih vrsta, odnosno kategorija⁷. Istodobno su se izdavala pravila načina vršenja kontrole životinja za izvoz uz napomenu da se pregled kvalitete vršio prije otpreme i to na utovarnim stanicama ili lukama, a obavljali su je kontrolori određeni od Savezne vanjskotrgovinske komore. Izvoznik je kontrolora morao obavijestiti najmanje 24 sata prije utovara stoke. Nakon pregleda izdavao se certifikat u 4 primjerka. U slučaju da stoka nije udovoljila propisanim uvjetima za istu se nije smio izdati certifikat.⁸ Isto tako propisana je i kvaliteta mesa stoke i živadi namijenjene izvozu. Meso teladi po kvaliteti moglo je biti I. i II.

7 Pravilnik o kvaliteti stoke za klanje namijenjene izvozu. Službeni list FNRJ br. 32 od 1.8.1956.

8 Pravilnik o načinu vršenja kontrole kvalitete stoke za klanje namijenjene izvozu. Službeni list FNRJ br. 32 od 1.8.1956.

klase. U prvu klasu spadalo je meso od pasmina simentalac, pincgavac, koruško jednobojno govedo, sivo-smeđe alpsko govedo, ne mlađe od 8 niti starije od 32 tjedna, koja nisu odbijena od sise, dobre kondicije. U drugu klasu spadalo je meso buše, sivog goveda koja su mlađa od 8 i starija od 32 tjedna, kao i meso slabije uhranjene teladi tako da se bubreg vidi iz masnog tkiva. Meso junadi također se klasificiralo u I. i II. klasu kao i meso odraslih goveda, a uz navedeno moralo je biti stručno obrađeno, čisto, bez zgrušane krvi i bez dlaka, ostatka unutarnjih organa i masnih privjesaka i prljavštine. Rasijecanje govedih polovica u četvrti vršilo se između 5. i 6. ili između 6. i 7. rebra. Klasa se označavala plavim žigom na obje strane butova, iznad bubrega, na plečkama na zadnjem dijelu podlaktice i na vratu. Meso janjadi, šilježi i ovaca moglo je biti I. i II. klase. Žig klase utiskivao se u vrat, na plečke, leđa i butove. Svinjsko meso je meso šunkaša i mladih utovljenih svinja u oba slučaja I. i II. klase. Propisan je način rasijecanja i rashlađivanja mesa navedenih životinja, peradi i zečeva.⁹ Meso namijenjeno izvozu obvezno je podlijegalo kontroli s ciljem utvrđivanja je li ono svojom kvalitetom i načinom označavanja i otpreme odgovaralo propisima za izvoz. Utvrđivala se oznaka kvalitete te je li meso prethodno pregledano od nadležnog veterinarara, je li rashlađeno ili smrznuto, je li transportno sredstvo udovoljavalo uvjetima za prijevoz te nakon toga se izdavalo uvjerenje koje je pratilo navedenu pošiljku.¹⁰ Nije se dugo čekalo da se ovi pravilnici izmijene i dopune pa tako su u III. klasu bikova spadali bikovi stari preko 4 godine, izlučeni iz rasploda najmanje težine od 500 kg s najmanjim

randmanom od 45% uz nadopunu da i volovi za klanje mogu biti III. klase, a koji se netovljeni, izbačeni iz uporabe za rad, grubi i koščati najmanje težine od 400 kg i najmanjeg randmana od 45% i krave su uz navedene klase dobile i III. klasu, a čiji je randman najmanje bio 55% od žive težine. Buše za klanje i melezi u tipu buše težine najviše 450 kg po kvaliteti mogli su biti II. i III. klasa, a u III. klasu spadali su bikovi težine do 350 kg kao i krave težine do 300 kg dobrog mesa, slabijeg bubrežnjaka i s najmanjim randmanom 45% od žive težine.¹¹ Kontrolu stoke namijenjene izvozu mogli su obavljati samo zootehničari sa završenim agronomskim fakultetom i najmanje 3 godine prakse, zootehničari sa završenom srednjom poljoprivrednom školom i najmanje 5 godina rada u stočarstvu. Navedene osobe nisu mogle vršiti kontrole stoke u svome poduzeću. Navedene osobe polagale su zakletvu: "Svečano izjavljujem da ću kontrolu kvalitete stoke za klanje namijenjene izvozu vršiti savjesno i po svom najboljem stručnom znanju, a u skladu s postojećim propisima", a donesena je odluka da vršenje kontrole počne 1. 9. 1956. od kada će za navedene proizvode namijenjene izvozu trebati uvjerenje o udovoljavanju jugoslovenskim standardima i izvoznj kvaliteti.^{12,13} Izvoznik stoke, prerađevina i sirovina namijenjenih izvozu plaćao je ovlaštenim stručnjacima naknadu za pregled i troškove prijevoza koja je ovisila o veličini pošiljke, a isto će tako biti propisana dezinfekcija i način njena provođenja prijevoznih sredstava javnog

9 Pravilnik o kvalitetu mesa stoke i živadi namijenjenog izvozu. Službeni list FNRJ br. 32 od 1.8.1956.

10 Pravilnik o načinu vršenja kontrole kvaliteta mesa i stoke i živadi namijenjenog izvozu. Službeni list FNRJ br. 32 od 1.8.1956.

11 Pravilnik o izmjenama i dopunama Pravilnika o kvaliteti stoke za klanje namijenjenog izvozu. Službeni list FNRJ br. 36 od 29.8.1956.

12 Pravilnik o stručnoj spremi osoba koje vrše kontrolu kvaliteta stoke za klanje namijenjene izvozu. Službeni list FNRJ br. 34 od 15.8.1956.

13 Odluka o danu početka vršenja kontrole kvaliteta stoke za klanje, mesa stoke i živadi i graha u zrnu namijenjenih izvozu.

prometa kojima se otpremaju životinje i njihovi proizvodi i sirovine.^{14,15}

Godine 1957. objavljeno je Uputstvo o načinu vršenja kontrole nad proizvodima za izvoz u SAD.¹⁶

Pravilnik iz 1958. g. propisivao je kvalitetu mesa stoke namijenjene izvozu. Tako se meso teladi i junadi dijelilo u 2 klase. Svinjsko meso moglo se izvoziti od masnih i mesnatih svinja i to u neguljenim polutkama sa slaninom s glavom i nogama, bez glave i nogu, sa slaninom i bubrezima, bez sala i bubrega, u oguljenim polovicama i u dijelovima. Bekoni su bili razvrstani u 3 klase. Meso janjadi, šilježi i ovaca razvrstavalo se u 2 klase. Ovim Pravilnikom propisana je obrada mesa, ocjena kvalitete, hlađenje i način otpremanja kao i sva pravila za zaklanu perad.¹⁷

Godine 1961. izdaje se Uputstvo o provođenju kontrole od strane veterinarskog inspektora pri prijevozu sredstvima javnog prometa stoke i stočnih proizvoda i sirovina kojima se mogu prenositi zarazne bolesti uz napomenu da su propisani mnogi obrasci koje je veterinarski inspektor trebao ispunjavati ovisno o državi kroz koju pošiljka prolazi ili u koju državu pošiljka dolazi (VS-40).¹⁸

14 Pravilnik o visini naknade za pregled stoke, stočnih proizvoda, prerađevina i sirovina namijenjenih izvozu. Službeni list FNRJ br. 39 od 19.8.1956.

15 Pravilnik o dezinfekciji prijevoznih sredstava javnog saobraćaja kojima se otpremaju životinje, životinjski proizvodi, sirovine i otpaci. Službeni list FNRJ br. 37, od 17.8.1955.

16 Uputstvo o načinu vršenja veterinarske kontrole nad proizvodima, kvalitetom, pakovanjem i obeležavanjem mesa i proizvoda od mesa namijenjenih izvozu u SAD. Službeni list 7/57 i 40/65.

17 Pravilnik o kvalitetu mesa stoke i živine namijenjenog izvozu. Sl. list SFRJ 44/58 i 46/59.

18 Uputstvo o sprovođenju kontrole od strane veterinarskog inspektora pri prevozu sredstvima javnog saobraćaja pošiljaka stoke, stočnih sirovina, proizvoda i

Pravilnik o kvaliteti proizvoda namijenjenih izvozu propisivao je kontrolu kvalitete mesnih proizvoda namijenjenih izvozu, a vrši se da bi se ustvrdilo odgovara li ona po kakvoći, održljivosti, načinu pakiranja i transporta propisanim uvjetima. Po ovom Pravilniku vršila se kontrola konzervi od mesa, kobasica i proizvoda od salamurenog mesa. Institut je utvrđivao kakvoću mesnih proizvoda analizom uzoraka toga mesa. Kontrolor je uzimao uzorke za pretragu na osnovu prijave koja se morala poslati najmanje 24 sata prije vremena određenog za uzimanje uzoraka. Uzorke je odabirao kontrolor, a oni su se otpremali u Institut zapečaćeni ili plombirani¹⁹.

Rješenje iz 1962. godine navodi da pod kvalitetom mesnih proizvoda podrazumijevamo kakvoću proizvoda, kakvoću limenke, odnosno omotača i težinu pojedinih proizvoda. U mesne proizvode spadaju konzerve od mesa, sve vrste kobasica i proizvode od soljenog ili salamurenog mesa. Propisani su opći uvjeti kakvoće mesnih konzervi, polutrajne mesne konzerve, šunke i plečke, pulman-šunka i plečka, piknik šunka i plečka, prešana šunka, kare, hrenovke, vratina u limenci, goveđi i svinjski jezici, krupno mljeveni jezici, trajne konzerve od mesa, i dr.²⁰

Savezni zakon iz 1965. propisuje da obveznom veterinarskom-sanitarnom pregledu nadležnog veterinarskog inspektora podliježe stoka za klanje, meso i proizvodi od mesa namijenjeni

otpadaka, kao i predmeta kojima se mogu prenositi zaraze. Sl. list FNRJ br. 24/61, a izmjene se slijedile u Sl. list br. 44/62, 26/63, 38/64, 40/65.

19 Pravilnik o kontroli kvaliteta proizvoda od mesa namijenjenih izvozu. Sl. list FNRJ 12/62. Njime je prestao važiti Pravilnik o načinu vršenja kontrole kvalitete proizvoda od mesa namijenjenih izvozu. Službeni list br. 49/58.

20 Rješenje o kvalitetu proizvoda od mesa namijenjenih izvozu. Sl. list FNRJ 41/62.

javnoj potrošnji. Kod klanja iz nužde pregled je bio obveza poslije klanja iako je meso namijenjeno za osobnu potrošnju. Bez obzira na namjenu mesa prilikom klanja goveda, bivola, konja, magarca i mula pregled je bio obvezan. Obvezan veterinarsko-sanitarni pregled je bio obvezan i za jaja, mlijeko, ribe i njihove prerađevine na mjestu proizvodnje, uskladištenja, na tržnicama i prodavaonicama. Meso i proizvodi od mesa mogli su se proizvoditi samo u registriranoj klaonici. Utovar, istovar i pretovar pošiljaka mesa i proizvoda od mesa koje se otpremaju u drugo mjesto prijevoznim sredstvom bilo je dopušteno jedino ako ju je pregledao veterinar.²¹

Osnovni Zakon o zdravstvenom nadzoru namirnica životinjskog podrijetla iz 1965. g. propisuje da se pod zdravstveni nadzor stavljaju i proizvodnja i promet namirnica kao i svaki postupak s njima, sirovine namijenjene proizvodnji namirnica, objekti, prostorije, namještaj, oprema i pribor i svi uređaji koji dolaze u kontakt s namirnicama te osobe koje dolaze u kontakt s mesom. Ovim je Zakonom bilo zabranjeno proizvoditi i stavljati u promet namirnice koje po svojem sastavu ne odgovaraju propisima, higijenski neispravne namirnice, falsificirane namirnice, nedeklarirane. Higijenski neispravne su namirnice koje su škodljive po zdravlje i koje su pokvarene. Ovaj Zakon navodi i ponavlja prijašnje zakonske propise koji reguliraju što se smatra pod škodljivim, a što pod pokvarenim namirnicama, bojenje, konzerviranje i obogaćivanje sastava namirnica, otpremu namirnica, deklariranje i reklamiranje namirnica, osiguranje higijenske ispravnosti namirnica pri proizvodnji i prometu. Za zdravstveni nadzor nad životinjskim namirnicama odgovorni su i vrše

21 Osnovni zakon o mjerama za unapređivanje stočarstva i o zdravstvenoj zaštiti stoke. Službeni list br. 23/65 od 6.4.1965. i 29/66 od 20.7.1966.

ga službe uprave nadležne za javne poslove sanitarne inspekcije, a u pogledu namirnica životinjskog podrijetla i službe uprave nadležne za poslove veterinarske inspekcije. Tržišna inspekcija vršila je nadzor nad proizvodnjom i prometom u pogledu označavanja sastava i drugih podataka, reklamiranja, odnosno pakiranja. Ako se u vršenju nadzora utvrdi neki nedostatak, a koji nije u djelokrugu djelovanja te službe dužan je bio obavijestiti nadležnu službu druge inspekcije. Industrijski način proizvodnje bio je u obvezi dati na pregled sirovine od koje je proizvod napravljen te se morala voditi evidencija o izvršenim pregledima. Propisan je zdravstveni nadzor nad prostorijama i uređajima te nadzor nad zaposlenim osobljem. Radi zaštite zdravlja stanovništva zabranjeno je bilo stavljanje u promet neispravnih namirnica. Zabranjen je bio uvoz neispravnih namirnica te zabrana raspolaganja neispravnim namirnicama i njihovo oduzimanje, naređenje o uklanjanju nedostataka i dr.²²

Godine 1964. doneseno je Rješenje o kvaliteti konja za klanje PK-13. Konji su se razvrstavali na pasminske skupine: konji teških pasmina i njihovi križanci, konji srednje teških, odnosno jahaćih ili teglećih pasmina i njihovi križanaca i bosansko brdski konji. Ždrjebad se smatrala u dobi od 6 do 12 mjeseci, omad od 1 do 2,5 godina, mladi konji od 2,5 do 5 godina, odrasli konji od 5 do 12 godina, stari konji preko 12 godina. Ždrjebad i omad su imala I.-A, I. i II. klasu, mladi konji u I.-A, I., II. i III. klasu, odrasli konji kao i stari konji u 4 klase.²³

22 Osnovni zakon o zdravstvenom nadzoru nad životinjskim namirnicama. (Službeni list SFRJ 13/65) te je ovim zakonom prestala važiti Uredba o provođenju Osnovnog zakona o zdravstvenom nadzoru nad životinjskim namirnicama Službeni list br. 31/56.

23 Rješenje o propisima o kvaliteti konja za klanje. Službeni list 22/64.

Godine 1965. donijeto je Rješenje o propisima o kvaliteti goveda i ovaca za klanje PK-E2. Goveda su se razvrstavala po pasminama na plemenite pasmine i njihove križance, goveda buše i pasmine džeršej, a po kategorijama telad do 6 mjeseci starosti, mlađa junad do 18 mjeseci starosti i s mliječnim zubima, starija junad su mlada goveda od 18 do 36 mjeseci s 2 i 4 stalna zuba i goveda preko 3 godine sa 6 i više stalnih zubi. Za plemenite pasmine telad do 6 mjeseci morala je biti teška najmanje 120 kg a po kvaliteti su se razvrstavali u: I.-A, I. i II. klasu. Mlađa junad do 18 mjeseci i s mliječnim zubima razvrstavala se u I.-A, I i II klasu. Starija junad goveda od 18 do 36 mjeseci svrstavala su se u I.-A, I. II. i III. klasu. Goveda preko tri godine starosti razvrstavala su se po kategorijama na bikove I.-A, I. II., III. klase, volove I., II., III., IV, klasu i krave I., II., III., IV., V. klasu. Za križance buše s plemenitim pasminama i druga goveda podjela je bila na telad do 90 kg težine koja su imala I. i II. klasu, mlađa junad I., II. i III. klasu, starija junad I., II. i III. klasu, goveda preko 3 godine (bikovi I., II. i III. klasu) volovi (I., II. i III. i IV. klasa) i krave (I., II. i III., IV. i V. klasa). Goveda pasmine buša i džeršej telad je podijeljena na 4 klase, mlađa junad na 3 klase, starija junad na 4 klase, goveda preko 3 godine na bikove (3 klase), volove 4 klase i krave 5 klasa. Janjad na sisi imala je 2 kategorije, stariji janjci 3 kategorije, šiljež 2 klase, ovce i ovnovi 4 klase. U ovom pravilniku bile su propisane i norme kvalitete za izvoz navedenih životinjskih vrsta.²⁴

Godine 1966. donosi se Pravilnik o kvalitetu proizvoda od mesa. Ovim Pravilnikom propisani su minimalni uvjeti koji u pogledu sirovinskog sastava i dodataka organoleptičkih svojstava i tehnološke obrade moraju ispunjavati higijenski ispravni proizvodi od mesa

stoke za klanje, peradi, divljači kao i minimalni uvjeti pakiranja, transporta i čuvanja ovih proizvoda. Mesni proizvodi morali su biti deklarirani, a deklaraciju je stavljao proizvođač. Meso i organi proglašeni manje vrijednim mogli su se upotrijebiti za neki proizvod ali je to moralo biti navedeno u deklaraciji. Pod proizvodima od mesa podrazumijevalo se proizvode dobivene usitnjavanjem, soljenjem, salamurenjem, sušenjem, dimljenjem, ekstrakcijom ili termičkom obradom mesa, masnog tkiva i kožica zaklane stoke uz uporabu dodataka. Pod mesom za klanje stoke za klanje smatra se skeletna miškulatura s pripadajućim vezivnim i masnim tkivom goveda, ovaca, koza, svinja i kopitara. Meso se razvrstavalo u 4 kategorije. U prvu kategoriju spadalo je meso bez većih krvnih žila, tetiva i masti, a u drugu kategoriju meso s većim količinama urasla vezivnog tkiva spadalo je meso, meso glave i ribica, a u 4. kategoriju krvavo meso, ostaci za klanje smatrali su se: mozak, moždina, jezik, srce, jetra, meso jednjaka, pluća, slezena, bubrezi, gušterača, crijeva teladi, predželuci goveda i svinja, vime i krv, glave i noge teladi i gubice goveda. U Pravilniku je definiran pojam usitnjenog mesa, kobasica, konzerve, suhomesnati proizvodi, masti, kao i ostali proizvodi od mesa.²⁵

Savezni zakon iz 1976. g. pod životinjskim proizvodima podrazumijeva sve sastavne dijelove tijela životinja u sirovom ili/i prerađenom stanju, jaja, mlijeko i proizvodi od jaja, mlijeka i med. Životinjske sirovine su sastavni dijelovi životinjskog tijela i mlijeko, jaja i med u neprerađenom stanju, bez obzira na njihovu namjenu, a životinjski otpatci su sastavni dijelovi životinjskog tijela koji ne služe za prehranu ljudi. Veterinarsko sanitarne preglede i kontrole životinja,

24 Rješenje o propisima o kvalitetu goveda i ovaca za klanje. Sl. list SFRJ 40/65.

25 Pravilnik o kvalitetu proizvoda od mesa. Sl. list 42/66.

životinjskih proizvoda, sirovina i otpadaka osim graničnih veterinarsko sanitarnih pregleda i kontrole obvezno vrše nadležni organi u republici. Utovar, pretovar i istovar pošiljaka životinja, životinjskih proizvoda, osim konzervi, životinjskih sirovina, životinjskih otpadaka, koja se otprema prijevoznim sredstvom izvan teritorije općine, odnosno grada, podliježu obveznom veterinarsko-sanitarnom pregledu. Nakon izvršenog pregleda pri utovaru izdaje se potvrda o zdravstvenom stanju pošiljke. Pošiljke životinja, životinjskih proizvoda, životinjskih sirovina, životinjskih otpadaka koje su namijenjene izvozu podliježu obveznom veterinarsko-sanitarnom pregledu kao i navedene pošiljke pri istovaru kada je u pitanju uvoz. Uvoz i provoz ovih pošiljaka kojima se može prenijeti zarazna bolest bio je dopušten na posebnim graničnim prijelazima gdje se pregledavaju od granične veterinarske inspekcije. Stalnom veterinarsko-sanitarnom inspeksijskom pregledu podliježu kopitari, papkari, pernata divljač i kunići prije klanja, meso kopitara, papkara, peradi, kunića i divljači, ribe, mlijeka i jaja, proizvoda od mesa, ribe, mlijeka i jaja koji su namijenjeni prehrani ljudi gdje su uključeni i med, rakovi, školjke, puževi i žabe te proizvodi od rakova, školjki, puževa i žaba koji su namijenjeni prehrani ljudi. Ovom su pregledu podlijegali objekti i oprema za klanje, za obradu i preradu, objekti za otpremanje i njihovo skladištenje. Ovaj stalni veterinarsko-sanitarni pregled vršio se u mjestu proizvodnje i uskladištenja, na pijacama i tržnicama prije njihova stavljanja u promet ako ovaj pregled već nije izvršen. Goveda, bivoli kopitari morali su biti pregledani prije klanja, bez obzira je li njihovo meso namijenjeno za prehranu ljudi, ili za hranidbu životinja. U slučajevima prinudnog klanja kopitara i papkara pregled poslije klanja je bio obavezan i ako je njihovo meso namijenjeno

potrebama domaćinstva. Izvan klaonice mogli su se klati kopitari i papkari čije je meso namijenjeno prehrani ljudi samo kad je u pitanju klanje iz nužde. Klaonice, hladnjače, objekti za obradu, preradu i uskladištenje životinjskih proizvoda i proizvodnja u njima morale su biti pod stalnom veterinarsko-sanitarnom kontrolom. Životinjski proizvodi, sirovine i otpatci, koji su obveznim pregledom proglašeni neuporabljivim za prehranu ljudi morali su se deklarirati kao neupotrebljivi uz neškodljivo uklanjanje. U ovom Zakonu reguliran je veterinarsko-sanitarni pregled i kontrola u prometu preko državne granice, nadzor nad izvoznim objektima te naknada za veterinarsko-sanitarne preglede.²⁶

Iz 1973. g. važno je spomenuti Republički zakon o zdravstvenom nadzoru na živežnim namirnicama i predmetima opće uporabe u kojemu se navodi da se radi osiguranja zdravstvene zaštite stanovništva vrši zdravstveni nadzor nad proizvodnjom i prometom živežnih namirnica i nekih predmeta opće upotrebe. Zdravstveni je nadzor obuhvaćao proizvodnju i promet živežnih namirnica, određenih predmeta opće uporabe i sirovina namijenjenih njihovoj proizvodnji, objekti i prostorije u kojima se proizvode, čuvaju i stavljaju u promet živežne namirnice i određeni predmeti opće uporabe u kojima se čuvaju sirovine za njihovu proizvodnju, postrojenja, uređaji, namještaj i pribor koji služi za proizvodnju ili promet živežnih namirnica, osobe na svojim radnim mjestima.²⁷

26 Zakon o zaštiti životinja koje ugrožavaju cijele zemlju. Službeni list SFRJ 43/76. Ovim zakonom prestao je važiti Osnovni zakon o mjerama za unaprjeđivanje stočarstva i o zdravstvenoj zaštiti stoke Sl. list SFRJ 16/65 i 29/66.

27 Zakon o zdravstvenom nadzoru nad živežnim namirnicama i predmetima opće upotrebe. Narodne novine 41/73.

Godine 1975. na snagu stupa Republički pravilnik koji regulira radnu odjeću i higijenu osoblja koji rade u proizvodnji živežnih namirnica. Za svaku osobu trebalo je osigurati najmanje tri radne odjeće, a posebna radna odjeća nije se smjela upotrebljavati izvan radnog mjesta. Na njoj je morala biti istaknuta oznaka organizacije, a nju je trebalo čuvati u posebnim ormarima.²⁸

*Autori su koristili terminologiju povijesnih razdoblja koja su u radu izučavali.

28 Pravilnik o posebnoj radnoj odjeći i obući osoba koje rade u proizvodnji i prometu živežnih namirnica, sredstava za održavanje osobne higijene, njegu i uljepšavanje lica i tijela. Narodne novine 27/75. Ovaj pravilnik će Pravilnikom o izmjenama i dopunama Pravilnika biti promijenjen Narodne novine 7/77.

Sažetak

U radu je prikazan presjek zakonodavstva u kojemu je regulirano osnivanje klaonica, pregleda mesa, njegovo označavanje kao i način transporta mesa i mesnih proizvoda od 1920. do 1989. g. Isto su tako u radu prikazani i uvjeti klanja, odnosno uvjeti čuvanja mesa i mesnih prerađevina koji udovoljavaju za prehranu ljudi, odnosno slučajevi kada se isti proglašavaju uvjetno uporabljivim za prehranu ljudi, odnosno uvjeti kada se isti moraju neškodljivo zbrinuti. Iz navedenog promatranog razdoblja proizlazi kako je postojalo zakonodavstvo Kraljevine SHS te SFRJ je postojalo savezni i republički zakonski propisi koji su morali biti usklađeni zbog čega su u radu tako i prikazani pojedini zakonski propisi u najbitnijim segmentima.

Ključne riječi: klanje životinja, zakonodavstvo, Kraljevina SHS, SFRJ

Animal slaughtering and meat inspection legislation from 1920 to 1989 - (Part II.)

Petar DŽAJA, DVM, PhD, Full Professor, Krešimir SEVERIN, DVM, PhD, Associate Professor, Željko GRABAREVIĆ, DVM, PhD, Full Professor, Faculty of Veterinary Medicine, University of Zagreb, Croatia; Damir AGIČIĆ, DVM, Veterinary Directorate, Ministry of Agriculture Republic of Croatia, Zagreb, Croatia; Marijan BENIĆ, DVM, PhD, Sanatio d.o.o., Croatia; Jozo GRBAVAC, DVM, PhD, Assistant Professor, Faculty of Agriculture and Foodbiotechnology University of Mostar, Bosnia and Herzegovina

This paper presents a review of the legislation governing the establishment of slaughterhouses, meat inspection, meat labelling and the transport of meat and meat products in the period from 1920 to 1989. Furthermore, it presents the slaughter conditions, and conditions of storing of meat and meat products meeting the criteria for human consumption, those assigned as conditionally usable for human consumption, and those assigned for harmless elimination. In this period, it is evi-

dent that such legislation existed in the Kingdom of SHS and SFRJ in both the federal and republic laws and regulations that had to be harmonized. Due to that fact, the present paper presents the laws and regulations in that manner. Due to their extensiveness, some of the laws and regulations are presented only in their most important segments.

Key words: animal slaughtering, legislation, Kingdom of SHS, SFRJ